

Κώστας Γεμενετζής

Φαινομενολογία & Σχιζοφρενεία

(Καταληκτικό Σχολίο)

"ΣΧΙΖΟΦΡΕΝΕΙΑ"

Η "σχιζοφρενεία", όχι ονόμα που ονομάζει, αλλά που εξηγεί. Η λέξη "σχιζοφρενεία" είναι απάντηση στο πώς συμβαίνει αυτό στον άνθρωπο που έχω μπροστά μου. Η απάντηση είναι: "Με σχάση των φρενών" (Bleuler: αμφιθυμία). Το "αυτό" παραμένει χωρίς ονόμα. Δεν ονομάζεται. Έτσι δεν ξέρουμε πραγματικά για ποιο πράγμα, για ποιο φαινόμενο μιλάμε.

Ονόμα που ονομάζει, η "τρελλα", στους αρχαίους η "μανία". Η "σχιζοφρενεία" επιστημονικό ονόμα, ονομάζει διαδικασία. [Η "ενσυναίσθησια" - επίσης επεξηγηματικό! (Απο ομιλήτη: το empathy στην ψυχανάλυση δεν είναι διερευνητική περιεργεία αλλά "αποκρυπτογραφήση μεταβίβασης / αντιμεταβίβασης, για ποιόν λόγο ένα άτομο μου φερεται έτσι, η προξενεί σ' εμένα το ένα, το άλλο συναισθημα".) Όπως και άλλοι όροι - "μελαγχολία", "μεταβίβαση", οι λεγόμενοι "αμυντικοί μηχανισμοί" κλπ.] Το ζητούμενο φαινόμενο, που εξηγείται με τον όρο "σχιζοφρενεία" μένει λοιπόν στην αφάνεια.

Το "και" του τίτλου της ημερίδας μας "Φαινομενολογία και Σχιζοφρενεία" αξιώνει μια υπερβάση αυτών των ορίων, που δεν είναι δυνατή, παρά μόνο σαν διπλωπία: Όταν μιλάμε για "σχιζοφρενεία", αν δεν τρέχει παράλληλα η μεταφράση "τρελλα", δεν θα ξέραμε για τι μιλάμε. Heidegger: Δίπλα βιβλία, το βλέμμα του επιστημονα. "Τότε για παράδειγμα η εκτίμηση ενός αγαλματος ενός ελληνικού θεού στο μουσείο της Ακροπόλης στις διακοπές του εξάμηνου, αρα έξω από την ερευνητική εργασία, στην πραγματικότητα δεν είναι παρά η συμπτώση μιας εγκεφαλικής διαδικασίας του θεατή με το προϊόν μιας εγκεφαλικής διαδικασίας, το παρόν αγαλμα. Αν όμως κανείς διαβεβαιώσει ότι στις διακοπές φυσικά δεν το εννοεί έτσι, τότε ζει με δίπλα η τριπλά βιβλία..."

Ένα σχετικό ανέκδοτο που άκουσα χθες:

"όπως έλεγε κι εκείνος ο πυρηνικός επιστημονας, όταν κοιτούσαν περιφρονητικά το πεταλό που είχε κρεμασμένο στην πόρτα του εργαστηρίου του: "Ω, εγώ δεν πιστεύω, βέβαια, τέτοια πράγματα - αλλά, λένε, πιστεύεις δεν πιστεύεις, φερνει γουρί!""

Η φαινομενολογία, καθώς επιζητεί να παραμένει στα φαινόμενα, χρειάζεται ονόματα που δεν εξηγούν αλλά ονομάζουν.

ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑ

Μια γενικότερη παρατήρηση: Για την φαινομενολογία άκουσαμε πολλές και ποικίλες θέσεις για την κατανόηση και την ερμηνεία της σχιζοφρενείας. Αυτό που χρειάζεται να θυμόμαστε είναι πώς καταρχήν η κατανόηση, όταν είναι προσωπική υπόθεση του θεραπευόντος, όταν δηλαδή αυτός μέσα σε ένα είδος εσωτερικό εργαστήριο "κατανοεί" τον άλλο, δεν έχει απολύτως κανένα νοήμα, εκτός από την αυταρεσκεία του κατανοούντος. Η κατανόηση έχει νοήμα μόνο όταν διαμειβεται στην επικοινωνία, όταν είναι τόπος συνάντησης θεραπευόντος και θεραπευόμενου. Και τόσο στην συνάντηση με τον σχιζοφρενή όσο και στην ψυχοθεραπεία γενικότερα, συμβαίνει

συχνά, μια τέτοια κατανόηση, μια τέτοια επικοινωνία και συνεννόηση να λείπει. Και κατά την γνώμη μου έχει μεγάλη σημασία η ασυνεννόηση να γίνεται αποδεκτή και να αφήνεται να υπάρχει, και μάλιστα να ενθαρρύνεται και ο θεραπευόμενος να κατοικεί αυτήν την ασυνεννόηση, όταν συμβαίνει.

Συνείδηση / Εαυτός ... ως σημεία αφετηρίας φαινομενολογικών αναλύσεων.
[Wittgenstein] Υποστασιοποιήσεις λέξεων από τη χρήση της γλώσσας: Άλλο το "έχω συνείδηση αυτού του πράγματος" και άλλο, από εδώ να μιλώ για 'την' συνείδηση. Άλλο η αυτοπαθής αντωνυμία στη φράση "Να προσεχεις τον εαυτό σου", και άλλο το υποστασιοποιημένο 'εαυτός'. Έτσι και 'το Εγώ', 'το Άσυνειδητό' κλπ. Αυτοί οι όροι δεν έρχονται μέσα από τη χρήση της γλώσσας, δηλαδή δεν έχουν νοήμα για την επικοινωνία, είναι α-νοητοί, ψευδοπροβλήματα.

ΓΝΩΣΗ

Η διαφορά ονομασίας και περιγραφής αφενός, και εξήγησης αφετέρου, σημαντικό στην ψυχοπαθολογία και στην ψυχοθεραπεία. Είναι τελικά το ζήτημα κατά πόσον τα πράγματα που μας αφορούν προσεγγίζονται μόνο μέσα από τη γνώση (αντικείμενο της οποίας μπορεί να είναι και "το συναίσθημα"), ή αν εδώ χρειάζεται μια άλλη προσέγγιση - και εδώ βλέπω το νοήμα της φαινομενολογίας.

Kraus:

"Κατά τη διαδοχή της αναπτύξης των παραληρητικών ιδεών και των ψευδαισθήσεων, οι ασθενείς μας προσπαθούσαν να 'μεταφράσουν' αυτές τις πρωτογενείς, προ-στοχαστικές (prereflective) και παραξένες εμπειρίες σε παραληρητικές εμπειρίες τεχνικού περιεχομένου, έτσι ώστε να κάνουν ευλογοφανείς αυτές τις πρωτογενείς εμπειρίες στον εαυτό τους και τους άλλους, να επενδύσουν με λέξεις αυτό που δεν μπορεί να μεταδοθεί στην κοινή μας γλώσσα."

Η "αυρά", το ξεπερασμένο και η λύση της, με τη "νέα ερμηνεία του κόσμου και του προσώπου μέσα στον κόσμο" - "Λάλησε": Κυριολεκτικά: Ξεπηδήσαν τα λόγια, η απάντηση, έγινε το σάλτο μορταλε, ο αμφιλεγόμενος ησυχασμός.

Η αποκαλύψη: salto mortale: Η αναζήτηση μιας απάντησης, χάριν της απάντησης, δηλαδή χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η πραγματικότητα. Μόνη της έγνοια, να ησυχάσει από την ανησυχία της "αυράς", από το ερώτημα. Η ολοκληρωτική καθήλωση στη γνώση, η "εγκεφαλικότητα και η καταργήση του φυσικού αυταποδεικτού".

Και κάτι ακόμα για την αποκαλύψη. Ενδεχομένως συμβαίνει και στην καθημερινή εμπειρία. Ο ερώτας; Το σκεφτήκα χθες διαβαζοντας κατι στιχους του Μαγιακοφσκι: Και να / που απο καποια / φτηνη ταβερνα, / σαν παψει / τουτος ο αναβρασμος, / απο τον ουρανισκο / ως τ' αστρα / μια λεξη εκτοξευεται / σαν χρυσογεννητος κομητης. / Απλωνεται / η ουρα / στο ενα τριτο του ουρανου, / λαμποκοπαι / κι αστραποβολα το φτερωμα της, / ωστε οι δυο ερωτευμενοι / τ' αστερια ν' αγναντευουν / μεσα απο / το βιολετι τους κιοσκι.

ΕΝΣΥΝΑΙΣΘΗΣΙΑ

Freud

Μονισμός. Freud, 1915, Das Unbewusste

"Η συνείδηση μεταδίδει στον καθένα μας μόνο τη γνώση των δικών μας ψυχικών καταστάσεων. Το ότι ένας άλλος άνθρωπος έχει συνείδηση, αυτό είναι ένα συμπέρασμα που εξάγεται κατ' αναλογία στη βάση των αντιληπτών εκδηλώσεων και

πραξέων αυτού του άλλου ώστε να μας κάνει κατανοητή αυτήν τη συμπεριφορά του άλλου."

Έτσι αναφερθήκαν και από σημερινούς ομιλητές εκφράσεις όπως "ομοιοτητα βιωμάτων", "αναπλαστική συνηχήση", "με το εγώ μου να μεταφερθώ στο εγώ του άλλου", "αναλογικές ομοιοτητές".

Μόνο μέσα από τη μονιστική αντίληψη ο άλλος είναι ένας ξένος, και χρειάζεται η επιτέλεση μιας εν-συναίσθησης.

Heidegger:

Για την αντίληψη των άλλων ανθρώπων

Η συνηθισμένη ψυχολογική θεωρία, ότι κανείς αντιλαμβάνεται έναν άλλον άνθρωπο μέσω "ενσυναίσθησης", μέσω "προβολής" του εαυτού του μέσα στον άλλον, δεν λέει τίποτα διότι η παρασταση μιας ενσυναίσθησης και μιας προβολής ήδη προϋποθέτει το συνείναι με τον άλλον και το συνείναι του άλλου μ' εμένα. Ήδη και τα δύο προϋποθέτουν ο άλλος να έχει εννοηθεί ως άλλος άνθρωπος, αφού διαφορετικά θα έκανα προβολή στο κενό.

Wittgenstein:

Το άτοπο της ιδιωτικής γλώσσας.

Τα τελευταία χρόνια μου προέκυψαν κυρίως δύο δρόμοι επικοινωνίας που βρίσκονται έξω από τον χώρο του μονισμού και της ανάγκης μιας ενσυναίσθησης.

Ο πρώτος δρόμος:

Όταν μου μιλάει κάποιος, τα λεγόμενα του τα βλέπω. Είναι σαν να με εισαγει σε ένα τοπίο, ή σ' ένα δωμάτιο και το περιδιαβαζουμε. Δεν είμαι λοιπόν στραμμένος σ' αυτόν ζητώντας να διεισδύσω στην εσωτερικότητά του, να τον εν-συναίσθανθώ, αλλά και οι δύο είμαστε στραμμένοι σ' αυτό για το οποίο γίνεται κάθε φορά λόγος, και οι δύο είμαστε εκεί έξω, στα πράγματα. Τότε, αν προσεξω εκεί κάτι και το πω, το βλέπει κι αυτός. Είναι σαν να μιλω και δια στοματος του. Αν για παράδειγμα σας δείξω σ' αυτήν την αίθουσα μια αραχνη στον απέναντι τοίχο, και γυρίσετε το κεφάλι σας, θα την δείτε κι εσείς, θα συμ-φωνήσετε.

Ο δεύτερος δρόμος. Από μια ομιλία μου πριν από δυομισιά χρόνια στη Βιεννη, όπου σ' ένα σημείο αναφερομαι στον συναδέλφο και φίλο μου Dieter Förster:

Ο κύριος Förster. Τον βλέπω. Η φράση "Τον βλέπω" σημαίνει συγχρονως, με βλέπει, ασχета με το αν το βλέμμα του είναι στραμμένο προς εμένα ή όχι. Με κοιτά και η όψη του, σαν μαγικό ραβδί, με αγγίζει και κατευθείαν με αδειάζει και με ρυθμοποιεί σε Förster. Είμαι όπως ένα δέντρο που στην κορμοστασία του προβαλλουν οι κυρίαρχοι άνεμοι της περιοχής, ή όπως, ως οδηγός του αυτοκινήτου μου, γίνομαι συστατικό της μηχανής. Γνωρίζω μεν τον κύριο Förster εδώ και 35 χρόνια και είμαι οδηγός εδώ και σχεδόν 50 χρόνια, όμως η οικειότητα δεν σημαίνει τίποτα. Το ίδιο ισχύει για τα πάντα και τους πάντες, όπως για την αγνώστη μου κυρία που καθεται ακριβώς απέναντί μου. / Όταν συναντώ τον κύριο Förster μετά από μεγάλο διάστημα, τον ρωτάω πώς παει, του διηγούμαι πώς παει, μπορεί να περασουμε μια-δυο ευχαριστες ώρες μαζί. Το άλλο δεν λεγεται, δεν μπορεί να λεχθει. Ανελίσσεται μέσα σε μια θαλάσσα σιωπής.

Οι δύο δρόμοι που υπαινιχθηκα, συμπορευονται.

"ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ" ΩΣ ΕΚΠΛΗΞΗ

Δεν συµμερίζομαι την αντίληψη της σχιζοφρενικής αποκαλύψης ως εκπληξη, ως "κοινό βιωματικό προσανατολισμό σχιζοφρενείας / μοντερνας τεχνής". Η εκπληξη του έργου τεχνής ανήκει στον κοινό κοσµο. Στον σχιζοφρενή η αποκαλύψη, το

πυροτεχνημα της, είναι σαν ένα όνειρο, δικό του και μόνο δικό του. Βραζιλιάνοι: Όταν κανείς βλέπει ένα όνειρο, είναι ένα όνειρο. Όταν πολλοί βλέπουν το ίδιο όνειρο, τότε συμβαίνει κάτι καινούργιο. Ίσως έτσι αλλάζει ο κόσμος, όταν αλλάζει, έτσι δρά το έργο τεχνης, όταν δρά, και σημαδεύει μια εποχή. Θα εβλεπα λοιπόν την εκπλήξη εκεί που το όνειρο του ενός το αναγνωρίζω και σαν δικό μου.

Τα "θεμέλια της σχιζοφρενικής ειρωνείας", η "ισοπέδωση και ίση αξιολόγηση των παντών" - Προσωκρατικοί, Ζεν, όμως εδώ, όπως είπα, όνειρο του ενός. Γι' αυτό και η ελλείψη επικοινωνίας.

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ ΠΑΡΑΛΗΡΗΜΑ ΚΑΙ "ΠΡΑΓΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ"

Kraus: "Κατά το λεγόμενο πρωτογενές παραλήρημα, παρατηρούμε ... ένα είδος "πραγμοποίησης" της υπαρξής." ["...their whole being has received features of the being of Vorhandenheit like that of material things."]

Καπου γράφει ο Heidegger πως εμείς οι άνθρωποι είμαστε "οι πραγμοποιημένοι" (die Be-dingen) - και βεβαίως δεν εννοεί ότι βρισκόμαστε σε κατάσταση πρωτογενούς παραλήρηματος. Ποια είναι η διαφορά;

Άκουσαμε για τη γυναίκα, στην οποία ο ζηλοτυπός χωρισμένος σύζυγος εμφύτευσε ηλεκτροδία και την τηλεκατευθύνει. Το ζει σαν μια ριζική εισβολή στο πλαίσιο μιας ολοκληρωτικά εξουσιαστικής σχέσης. Ο εαυτός της είναι δηλαδή σαν ένας ιδιωτικός χώρος που παραβιάζεται ασυστολά, που έχει γίνει ξεφραγμένο αμπέλι. Θα έλεγα λοιπόν ότι όσο περισσότερο ο εαυτός εννοείται ως ένας τέτοιος κλειστός χώρος, τόσο περισσότερο πρέπει να τον υπεραμύνεται και τόσο βίαιότερα υποκειται σε εισβολή. Και όσο μεγαλύτερη και σαρωτικότερη η βία, τόσο φτωχότερος γίνεται ο κόσμος, μέχρι που αποσκελετώνεται στην "πραγμοποίηση" που αναφερθηκε.

Το "πραγμοποιημένοι" του Heidegger διαφέρει ριζικά. Εδώ δεν υπάρχει το καστρό του εαυτού και η ανάγκη της διαφυλάξης του. Η πραγμοποίηση τώρα είναι ένα όνομα για μια ανοιχτότητα τέτοια, όπου ο εαυτός συνίσταται ακριβώς στην ανταπόκριση προς τα πράγματα και όχι στην αντιπαραβολή ενός υποκειμένου προς τα αντι-κειμένα και στην άμυνα απέναντί τους. Προς αυτήν την κατεύθυνση, και ριζικότερα, βρίσκονται οι διδασχές των Προσωκρατικών και του Ζεν.

i Ελληνική Εταιρεία Φαινομενολογικής-Υπαρξιακής Ανάλυσης και Ψυχοθεραπείας: Επιστημονική Ημερίδα στο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης στις 15 Μαρτίου 2010.

ii Heidegger, Martin: Zollikoner Seminare, hrsg. V. Medard Boss, Vittorio Klostermann Frankfurt am Main 1994, S. 123f: „Dann ist zum Beispiel die Bewertung eines griechischen Götterstandbilds im Akropolismuseum während der Semesterferien, also außerhalb der Forschungsarbeit, in Wirklichkeit und Wahrheit nichts anderes als das Aufeinandertreffen von einem Gehirnprozess des Betrachters mit dem Produkt eines Gehirnprozesses, dem vorgestellten Standbild. Versichert man jedoch während den Ferien, so sei es natürlich nicht gemeint, dann lebt man mit einer doppelten oder dreifachen Buchführung, die sich freilich mit der sonst beanspruchten Strenge der Wissenschaftlichkeit schlecht zusammenreimt.“